

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут української археографії та джерелознавства

ім. М.С. Грушевського

ЗЛЮБОВ'Ю ДО НАРОДІВ

Ювілейний збірник

на пошану

на пошану
члена-кореспондента НАН України

ВСЕВОЛОДА ІВАНОВИЧА НАУЛКА

З нагоди 80-річчя
від дня народження

Ярослав ФЕДОРУК

ДОКУМЕНТИ ПРО НАУКОВУ РОБОТУ ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА В КАБІНЕТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 1942 РОЦІ

Публіковані документи, що зберігаються в особистих архівах Івана Крип'якевича та Омеляна Пріцака, стосуються одного з найважливіших і найскладніших у вивченні історії історичної науки періодів, а саме німецької окупації в Україні. Одним з найпоширеніших типів джерел до тієї епохи є спогади очевидців тієї епохи – Володимира Кубійовича, Костя Паньківського, Івана Крип'якевича, Наталії Полонської-Василенко, Олександра Домбровського та інших. З'являються друком також публікації тогочасного листування діячів науки та культури – Олександра Оглоблина, Івана Крип'якевича, Дмитра Дорошенка та інших. Однак сьогодні слід визнати той факт, що дослідницька проблематика щодо розвитку історичної науки в роки німецької окупації, зокрема у середовищі істориків колишнього Наукового товариства ім. Шевченка, розвинена не достатньо і потребує більшої уваги з боку науковців¹.

Один з найважливіших комплексів джерел з історії української історичної науки в період 1910-х – 1960-х років дійшов до нас у приватному архіві Івана Крип'якевича, що кілька років тому було передано на зберігання до Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника². Сам Крип'якевич цікавився біографіями істориків, укладав картотеки з біографічними даними про них, виношуочи намір упорядкувати словник. Великою мірою таке його зацікавлення було викликане попередньою працею у ВУАН у Комісії для складання біографічного словника під керівництвом Сергія Єфремова³. У його архіві ці нотатки часто мають жанр особистісних вражень від спілкування з багатьма істориками, які були його сучасниками. Одним із найцінніших матеріалів у цьому сенсі є, наприклад, папка Івана Крип'якевича під назвою “Біографічний словник моїх знайомих”, що писався на схилку літ у 1962 р. У цій папці натрапляємо на відомості не лише про істориків, а й про інших діячів культури, з якими автор підтримував зв'язки протягом свого життя, – Михайло Бойчук, Микола Зеров, Лесь Курбас та багато інших⁴.

З-поміж численних документів цього архіву особливве зацікавлення в автора цих рядків викликали матеріали до біографії Омеляна Пріцака. Знакова фігура в українській науці, Пріцак був учнем Івана Крип'якевича. Цим визнанням він часто підкреслював свою генетичну спорідненість зі школою Михайла Грушевського і Володимира Антоновича, наголошуючи, що перейняв цю “естафе-

ту” від Івана Петровича, як він писав. “Моя праця як керівника українознавчих студій в Гарвардському університеті була і є спрямована власне на продовження документальної школи”, – зазначав він під час одного з виступів у 1972 р.⁵. У такий спосіб Пріцак, називаючи себе “онуком” Грушевського, наголошував на єдності поколінь істориків, що має важливе значення для розуміння тягості у розвитку української історичної науки⁶.

Публіковані документи подають інформацію про роботу Омеляна Пріцака в Кабінеті історії України під керівництвом Івана Крип’якевича у 1942 р. Вони вже згадувалися в науковій літературі, проте повним обсягом не були ще введені до наукового обігу⁷. Зaborона німецької влади відновити Наукове товариство ім. Шевченка, що тяжіла над українськими науковцями, змушувала їх шукати інші легальні шляхи для організації науки. “...окупаційна німецька влада не дає дозволу на діяльність Товариства, його майно забирає як власність держави і до управління ним призначає своїх комісарів”, – зазначалося у післявоєнній колективній праці з історії НТШ⁸. Через це, незважаючи на формальну заборону, Товариство відродило свою діяльність у формі засідань секцій. За задумом Крип’якевича реорганізована Історична секція, яку він очолював, мала утворити два кабінети – історії України та археології⁹. Археологічну частину секції повинен був очолити Ярослав Пастернак¹⁰. Однак, оскільки німецька влада не дала дозволу на відновлення НТШ, то цю структуру довелося пристосовувати до праці при Українському центральному комітеті. За свідченням Володимира Кубайовича, це була “...прихована наукова діяльність...”, якій допомагав УЦК і “Українське видавництво”¹¹.

Історики збиралися на засіданнях семінарах Спілки наукових працівників при Літературно-мистецькому клубі, заснованому на чолі з Миколою Голубцем при Відділі культурної праці УЦК разом з іншими творчими спілками – письменників (за станом на кінець 1941 р. очолював Василь Пачовський), образотворчих мистців (Михайло Осінчук), музик (Станіслав Людкевич), театральний (Володимир Блаватський) і журналістів (Осип Боднарович)¹². У першій половині 1943 р. перед загрозою відновлення радянської влади у Харкові, Києві та інших містах до Львова приїхали історики з Наддніпрянської України – Олександр Оглоблин, Наталія Полонська-Василенко, Василь Дубровський та багато інших. Це пожвавило роботу Історичної секції, яка у 1943–1944 рр. у колишній канцелярії НТШ на вул. Чарнецького, 26 раз на два тижні проводила засідання під головуванням Івана Крип’якевича з науковими доповідями на зборах “Кружка істориків при Спілці українських наукових робітників при УЦК” (інша назва: “Українське об’єднання праці наукових робітників”)¹³.

Ще інші засідання відбувалися у самому Літературно-мистецькому клубі, де 25 лютого 1943 р. Омелян Пріцак, зокрема, мав доповідь на тему “Переломові моменти в історії України”¹⁴. Свідком цього засідання був тодішній гімназист Ярослав Дашкевич. Через багато років він опублікував свої теплі спогади про це, передавши унікальну атмосферу тієї епохи та змалювавши умови, в яких все відбувалося¹⁵. Уже через декілька днів після цього засідання, 3 березня, у клубі відбулася дискусія “...з приводу реферату Омеляна Пріцака «Формація української нації»”, – як повідомляли новини¹⁶.

Незважаючи на те, що головна управа УЦК перебувала у Krakові, основна діяльність цієї організації розгорнулася у Львові на чолі з заступником провідника УЦК Костем Паньківським. Усю роботу він концентрував у Діловому осередку УЦК, створеному у березні 1942 р.¹⁷.

З формального боку УЦК координував організаційну працю українських науковців, надаючи їм засоби до існування. Влітку 1941 р. Іван Крип'якевич, зокрема, увійшов до редакції “Українського видавництва”, організованого у Львові у липні¹⁸. Редакція замовляла й купувала в авторів кілька десятків рукописів, щоб допомагати українським інтелектуальним силам вижити у складний час окупації. Однак наукові праці німецька влада забороняла друкувати, що ускладнювало життя і творчу діяльність істориків¹⁹.

Окрім того, УЦК легалізовував українців перед німецькою владою, забезпечуючи їх документами про наявність роботи (часто фіктивної) як наукових працівників чи референтів якихось установ та інституцій. Юрій Шевельов, який отримав таку посвідку у квітні 1943 р., писав у спогадах: “Це мало велике значення для того, щоб не підлягти вивозові до Німеччини “в характері” зовсім не високого фахівця, а напівраба-робітника зі Сходу. Крім того, ці посвідки давали право на якісь там мінімальні харчі”²⁰.

Приступаючи до праці в “Українському видавництві”, Іван Крип'якевич будував великі плани. У листі до Олександра Оглоблина від 23 листопада 1941 р. він писав, що це монопольне видавництво “...має зорганізувати всю письменницьку продукцію – наукову, популярну, белетристичну і ін. Науці присвячують велику увагу – обновимо “Записки НТШ” і ін.”²¹. За роки праці у видавництві історик дійсно готував кілька монографій і наукових збірників, з-поміж яких природознавчий, археологічний, лікарський, економічний, про Івана Франка, книжка Олександра Оглоблина про авторство “Історії Русів” та інші, проте цензура їх не пропускала до друку. “Видавництво мусіло вести боротьбу з цензурою, – згадував Крип'якевич. – Цензорами були часто півграмотні фольксдойче чи німкені, які дуже довго тримали рукописи і чіплялись до всяких дрібничок”²². Історик справді готував до друку черговий том “Записок НТШ”: “...на всякий випадок”, – як він писав до Оглоблина²³. Загалом, як повідомляли цензори, праць з історії і національного питання не можна було друкувати до кінця війни.

“Українське видавництво” все ж не припиняло спроб опубліковувати деякі наукові книжки під назвами археологічних, культурологічних, етнографічних дисциплін тощо. Не останню роль тут відігравали особисті зв’язки самих авторів та редакторів у генерал-губернаторстві. Проте, за винятком колективної праці, редактованої та впорядкованої Володимиром Кубійовичем, “Географія українських і сумежних земель” (2-ге вид. – 1943) та монографії Ярослава Пастернака “Старий Галич: Археологічно-історичні досліди у 1850–1943 рр.” (1944), сухо наукових досліджень “Українське видавництво” майже не опублікувало²⁴.

Водночас при Президії УЦК було утворено Науковий фонд, яким керувала Кураторія на чолі з Василем Сімовичем²⁵. Про доцільність утворення такого фонду згадував, наприклад, Іван Крип'якевич в одному з листів до Олександра Оглоблина від 8 січня 1942 р.²⁶. Головне призначення фонду було надавати під-

тимку і засоби до життя українським науковцям. Іван Крип'якевич був приєднаний до роботи у фонді, а одним із стипендіатів у 1942 р. став Омелян Пріцак, який звітував за свою наукову роботу один раз на декілька місяців (документи № 2, 6).

У 1940–1941 рр. Омелян Пріцак прослужив деякий час у Червоній армії; у липні 1941 р. він був уже в окупованому німцями Львові. З листопада того самого року молодий дослідник заручився рекомендаційним листом Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина і відправився до Києва шукати сліди перебування Агатангела Кримського²⁷. “Кілька місяців я пробув у Києві в голоді й холоді, за мною шукали гестапівці, і довелося втікати весною 1942 р. до Львова на давню працю”, – писав Пріцак у спогадах²⁸. Публікована тут автобіографія Пріцака від 27 березня 1942 р. (док. № 1) стосується саме цього періоду його життя, коли він після повернення до Львова влаштувався на роботу в новозаснований Кабінет історії України, яким керував Іван Крип'якевич.

З листа Пріцака до свого вчителя від 11 серпня 1942 р. (док. № 3) дещо детальніше довідуємося про родинні обставини, в яких він опинився у той період, його працю і творчі плани. У цей час він мешкав у матері в Тернополі, виконував роботу для Кабінету й готовувався до переїзду до Берліна для навчання в університеті. Неформальний тон цього листа доповнюють згадані два звіти як стипендіата Наукового фонду УЦК, також подані Іванові Крип'якевичу.

Головними науковими проектами, якими Пріцак займався у той період, були переклад з арабської твору Павла Алепського про подорож патріарха Макарія до Росії у 1650-х роках (на основі списку рукопису, віднайденого Кримським у Сирії)²⁹, опрацювання матеріалів з бібліографії до тюркології³⁰ та ін. Разом зі своїм товаришем і колишнім співробітником Львівського філіалу Інституту історії АН УРСР о. Романом Луканем він впорядковував бібліотеку Кабінету³¹, а також брав участь у підготовці до друку бібліографії історії України³². Окрім того, Пріцак виступав на різних конференціях, як-от на Першій краєвій студентській конференції у Львові 7 листопада 1942 р. з доповідю “Україна на переломі” (док. № 6) та ін. Від листопада 1942 р. до січня 1943 р. дослідник працював над іншою доповіддю, про яку вже згадувалося, а саме “Історія формування української нації”³³.

У першій половині 1942 р. у Пріцака якийсь час пішов на оформлення документів до Берлінського університету для навчання на арабістиці. Директором Інституту арабістики при університеті був проф. Ріхард Гартман. Євген Завалинський, близький товариш Пріцака, у березні 1942 р. отримав дозвіл на виїзд до Берліна з метою дослідження джерел до історії українсько-турецьких відносин й перебував там приблизно до кінця червня або початку липня. Спілкуючись із Гартманом, Завалинський не раз порушував питання наукової праці Пріцака над перекладом арабського тексту Павла Алепського, що сприяло зміцненню зв'язків між молодими дослідниками і Берлінським університетом.

Контакти з берлінськими сходознавцями у Пріцака, за його власним свідченням, встановилися ще перед війною³⁴, і він не проминув нагоди використати подорож Завалинського до Німеччини, щоб їх не відновити. На початку

серпня 1942 р. до нього дійшов лист про те, що документи, подані ним для навчання в Берлінському університеті, були вже в деканаті університету (док. № 3).

Обставини виїзду Омеляна Пріцака до Берліна настільки загадкові й неясні, що на цьому варто зупинитися докладніше.

З документів за літо 1942 р. відомо, що Пріцак контактував з Гартманом у справі отримання стипендії у Берлінському університеті (док. № 3). В одному з листів Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина від 23 червня 1943 р. довідуємося також, що за станом на той час Пріцак уже отримав дозвіл на виїзд до Берліна для вивчення арабістики й праці над дисертацією³⁵. Отож, як виглядало б на перший погляд, від’їзд зі Львова повинен був відбутися цілком цивілізовано. Однак у кількох своїх інтерв’ю Пріцак свідчив, що його вивезли до Берліна на примусові роботи³⁶. На цю інформацію можна натрапити також у мемуарній статті Ярослава Дащекевича: молодий історик виїхав зі Львова до Німеччини як остарбайтер³⁷.

Деяке світло на цю справу проливають документи, що зберігаються сьогодні у приватному архіві Омеляна Пріцака. Справа тут полягала, мабуть, у тому, що у якийсь час, починаючи з 6 травня 1943 р., він мав бути покликаний до дивізії “Галичина”, яка тоді починала комплектуватися. Цим днем датована “Перехідна посвідка прийому”, віписана на його ім’я, до набірної комісії дивізії³⁸. Важливо зазначити, що це був один з перших днів (якщо не найперший) набору добровольців до дивізії. Акт проголошення губернатором дистрикту Галичина Отто Вехтером самої дивізії відбувся 28 квітня 1943 р. Того самого дня Володимир Кубійович написав відозву про набір. З цього часу УЦК разом з новоутвореною Військовою управою дивізії “Галичина” розпочали широку агітаційну акцію по містах і селах, нав’язуючи до традицій січового стрілецтва, що формувалося у лавах австрійської армії. 7 травня 1943 р. “Краківські вісті” писали про збори українських комбатантів Першої світової війни та визвольних змагань у зв’язку з проголошенням дивізії, що відбулися у залі Інституту народної творчості. Цими зборами керували Володимир Кубійович і члени Української військової управи. “На вістку про те, що в сусідній кімнаті вже почала урядувати Набірна Комісія, більшість приявних пішли туди, щоб вписатись та зложити свої заяві”, – писалося в цій газеті³⁹. Отож 6 травня 1943 р. у такому самому патріотичному пориві Пріцак написав цю заяву.

Для нас важливо сьогодні знати, що подібні заяви писалися цілком добровільно, особливо у першій групі набору до дивізії. На цьому спеціально наголошувалося у тексті документа – і далі: “Охотник має від часу одержання цієї посвідки перебувати в близькій віддалі свого мешкання, щоби кожночасно міг явитися на візвання до військово-лікарських оглядин”⁴⁰. Протягом травня і червня 1943 р. до дивізії зголосилося 80–90 тис. добровольців, з яких лікарська комісія відбрала до військової служби 15–20 тис. чоловік. Ці добровольці виїхали на перший вишкіл 18 липня⁴¹.

Що ж трапилося з Омеляном Пріцаком у травні й червні того року і як він зміг-таки добрatisя до Берліна після добровільного зголошення до війська?

Заступник Кубійовича в УЦК і голова Ділового осередку УЦК Кость Паньківський свідчив про ті настрої, що поширювалися серед зголосованих добровольців у перші два місяці після початку набору. “Призов до дивізії мусив би потягти за собою в деяких урядах і установах відхід вправних співробітників і загрозу припинення праці. Тому німецькі і ненімецькі керівники урядів реклямували (тобто відкликували з комісій. – Я. Ф.) своїх співробітників. Та тепер добровольці, що записалися під натиском опінії тільки “для доброго прикладу”, але насправді не бажали іти до війська, робили старання, щоб їх рекламиували як «необхідних» для праці в краю”, – писав Паньківський у спогадах⁴². Немає сумніву, що Іван Кріп’якевич та середовище НТШ намагалися здобути Пріцакові таку рекламацію. Проте на час його від’їзду до Берліна наприкінці червня 1943 р. він її ще не мав. Про це можна судити з іншого документа, виданого у Львові 27 липня 1943 р. від ділового президіального секретаря УЦК Богдана Лончини до Військової управи дивізії “Галичина”. У цьому листі Лончина писав, що Пріцак “...по фаху орієнталіст-історик, – це кандидат на великої міри ученого”, був покликаний до війська, незважаючи на “рекламації”, про які знав Кубійович. Далі зазначалося, що він виїхав до Берліна на навчання. “Якщо ще можливе, прохаю його рекламиувати”, – писав Лончина наприкінці листа⁴³. 30 липня таке саме прохання до Військової управи було скероване і з боку голови УЦК Володимира Кубійовича⁴⁴. Однак це був час, як знаємо, коли Омелян Пріцак уже цілий місяць перебував у Берліні (про це див. далі). Отож наприкінці червня він виїжджав зі Львова, порушуючи припис “Перехідної посвідки прийому” до набірної комісії і ризикуючи бути заарештованим німцями. Тому згадані свідчення про виїзд Пріцака до Німеччини у якості о Starrbaitera виглядають цілком правдоподібними, оскільки звільнення від обов’язків мобілізації до дивізії він отримав лише в результаті цих листів Кубійовича і Лончини не раніше серпня 1943 р.

Такими були складні шляхи до Берлінського університету в науковця, який хотів учитися арабістиці у складний для світу час війни. “Йому майже чудом вдалося врятуватися від воєнної завірюхи та повернутися до наукового життя, – свідчив Ярослав Дащкевич. – Ті, що знали його близче (особливо середовище Наукового товариства ім. Шевченка, яке продовжувало існувати під час окупації в якомусь напівпідпільному режимі), сприйняли це з великою полегшю”⁴⁵.

Перша згадка про те, що Пріцак уже перебуває в Берліні, трапляється у поштівці його матері від 3 липня 1943 р.: Емілія Пріцак писала до сина, що 26 червня отримала від нього телеграму про те, що він, “...богу дякувати, щасливо заїхав”⁴⁶. Причому в Берліні він перебував не на примусових роботах – о Starrbaiterського статусу йому допомогли позбутися, за його власним зізнанням, берлінські сходознавці, з якими він вів попередине листування з України⁴⁷. Маємо документ, що вже 8 липня 1943 р. Інститут арабістики Берлінського університету видав йому Benutzungskarte на літній семестр 1943 р. за підписом директора Інституту Гартмана⁴⁸. Ці вирішальні у житті Пріцака події розвивалися, як бачимо, з карколомною швидкістю.

З адреси на цій самій поштівці Емілії Пріцак від 3 липня 1943 р. видно, що в Берліні молодий історик поселився в помешканні Білинського⁴⁹. Ідеється, ма-

бути, про Андрія Білинського, юриста, який був активістом студентського руху у Львівському університеті наприкінці 30-х років. У січні 1940 р. він виїхав до Берліна, де навчався в університеті на факультеті закордонних наук для вивчення середньовічної та східноєвропейської історії⁵⁰. Повернувшись до Львова, у 1944 р. записався добровольцем до дивізії “Галичина”, потрапив у радянський полон під Золочевим, після чого відбув роки тюрем і заслань. У 1955 р. його було звільнено й етаповано до ФРН як німецького громадянина.

Навчаючись у Берлінському університеті, Білинський разом з Іваном Лисяком-Рудницьким та іншими студентами були учасниками Націоналістичної організації українських студентів Великонімеччини (НОУС), яка, мабуть, заопікувалася побутом Омеляна Пріцака одразу після його приїзду. Саме в липні 1943 р. у “Бюллетені НОУС” вийшла друком стаття Лисяка-Рудницького “Берлін як студійний осередок”, що обов’язково повинна була привернути увагу ново-прибулого студента. “Коли український студент приїздить до Берліну, – писалося в цій статті, – перший його прохід буде природно спрямований до університету: він бажатиме познайомитися з місцем своєї майбутньої праці”⁵¹.

Після цього Пріцак повертається до Львова під час війни щонайменше один раз, до того ж це, мабуть, було для нього несподіваним рішенням. До нас дійшла групова світлина, на якій його зображене в товаристві Василя Дубровського, Михайла Бриньовського і Євгена Завалинського. На звороті світлини є автографи всіх чотирьох дослідників і текстівка рукою Пріцака: “Всеукраїнська сходознавча зустріч у Львові 29. XII. 1943 р.”⁵². Дослідник зміг дозволити собі здійснити таку подорож до Львова після отримання 10 грудня 1943 р. закордонного паспорта⁵³ і йому треба було, мабуть, забрати всі потрібні для праці книжки, матеріали й речі, що були залишенні під час поспішного від’їзду зі Львова у червні. Окрім того, 12 листопада 1943 р. “Українське видавництво” скерувало до нього лист із замовленням на друк монографії “Арабські географи Х століття про Україну” й подало умови контракту⁵⁴. Обговорення з видавництвом цього документа, у якому вказувалася його домашня адреса у Львові як офіційне місце проживання, також вимагало присутності у місті.

Повертаючись до наукової праці Омеляна Пріцака в Кабінеті історії України у 1942 р., зазначимо, що однією з головних тем, якою він займався, був його переклад з арабської “Подорожі антіохійського патріарха Макарія” Павла Алепського. Зацікавлення цим твором у нього виникло, безперечно, під впливом спілкування з Агатангелом Кримським у 1940 р. Сам Кримський виявляв особливий інтерес до цього джерела ще з кінця XIX ст. У 1896 р. під час своїх наукових відряджень до Сирії він знайшов невідомий раніше список цього арабського твору, відмінний від того, з якого професор Лазаревого інституту Георгій Муркос робив свій переклад. Останній користувався московським списком, який був скороченим варіантом. У списку, віднайденому Кримським і купленому ним у Сирії (сьогодні зберігається у Києві), було описано декілька місць з подорожніх вражень архідиякона Павла і патріарха Макарія по Україні, що були відсутні в арабському тексті, з яким працював Муркос⁵⁵. Отже, не дивно, що багатьох своїх учнів Кримський скерував на вивчення й переклад цього важливого

джерела до історії України і цілої Східної Європи 50-х років XVII ст. Окрім самого Кримського, у 1910-х роках перекладом твору Павла Алепського займався його учень Олексій Олесницький, для якого це була одна з двох випускних робіт з арабської словесності у Лазаревому інституту східних мов⁵⁶, на початку 1920-х – співробітник по ВУАН Тауфік Кезма та інші⁵⁷.

Після вступу Омеляна Пріцака, який займався арабістикою, до аспірантури до Кримського у 1940 р., було цілком природно, що він також зацікавився цим рукописом. У період війни, переїхавши у 1942 р. з Києва до Львова, він почав робити новий переклад з арабського списку, що перед тим перебував у власності Кримського. Основну роботу з цими перекладами було здійснено протягом квітня – травня 1942 р.⁵⁸. Далі дослідник доробляв їх, працюючи також над коментарями й науковою літературою. Нерідко він звертався у цій справі за допомогою до Євгена Завалинського, який у першій половині 1942 р. був на стипендії в Берліні, а той, своєю чергою, – до берлінських сходознавців, насамперед до Ріхарда Гартмана. “Проф. Гартман переконаний, що й я тим дещо займаюся з Тобою і що ти йде про наш культ Кримського – тимто так зичливо поставився. Пишу це Тобі для інформації – але можеш заспокоїтись. Жодних лаврів Тобі відбирати не буду”, – писав Завалинський із дружніми жартами у листі до Пріцака від 3 червня 1942 р.⁵⁹. Через нього Пріцак пересилав для Гартмана свої питання, пов’язані насамперед з бібліографією до теми. Якщо Гартман не знав предмету, наприклад, щодо арабських мемуарів раннього часу, то він писав рекомендаційні листи до інших своїх друзів у Німеччині, до яких Завалинський мав би звертатися у справі Пріцака та його роботи⁶⁰. Таким чином, контакти двох дослідників з німецькими сходознавцями розширювалися. Завалинський допомагав Пріцакові шукати європейську та східну літературу про патріарха Макарія, особливо ту, що була видана арабською мовою. У Львові таких книжок не можна було дістати в бібліотеках або приватних збірках. В одному з листів до Пріцака він висилав, наприклад, докладні зміsti двох таких книжок, які позичив на короткий час у Гартмана⁶¹. Ці зв’язки, звичайно, створювали добре передумови для майбутньої праці Пріцака у Берлінському університеті в Інституті арабістики, директором якого був Гарман. Рівно через рік, наприкінці червня 1943 р., Омелян Пріцак був уже в Берліні у цьому Інституті.

Тим часом, у серпні 1942 р. у Львові з’явилися якісь надії на заснування Інституту ім. Шевченка (повна назва: *Ukrainischen Wissenschaftlichen Schewtchenko-Institut Lemberg*). За задумом фундаторів, ця установа мала бути спадкоємцею колишнього Наукового товариства ім. Шевченка.

Перші обіцянки про заснування такого Інституту генерал-губернатор давав провідникам УЦК у Krakovі ще навесні 1941 р. За свідченням Володимира Кубійовича, генерал-губернаторство призначило для Інституту (що мав називатися Інститутом українознавства) бюджет і виділило будинок у Krakovі. Характер цієї установи мав бути науково-дослідний з семінарами і доповідями як для науковців, так і для ширших кіл українського суспільства. У перші роки існування Інституту особливий акцент його наукової роботи планувалося робити на вивченні українських земель, що входили до Генеральної губернії, – Холмщини,

Лемківщини та ін. За первинним планом тут повинні були діяти десять кафедр з історії, мови, літератури, етнографії, історії права та ін. Однак початок радянсько-німецької війни перешкодив здійсненню цих планів у Krakovi⁶².

У той час цей процес пожавлювався ще й із тої причини, що останній голова НТШ Іван Раковський виїхав до Krakova напередодні ліквідаційних загальних зборів НТШ, що відбулися 14 січня 1940 р., і очолив Наукову раду при УЦК⁶³. Ідея відновлення Товариства, навіть у формі заснування Інституту, не раз обговорювалася в українському науковому середовищі, що опинилося в німецькій зоні окупації Польщі в період Другої світової війни у 1939–1941 рр.

Після окупації Львова у липні 1941 р. ця справа зволікалася при тому, що на відновлення самого НТШ офіційного дозволу не давали⁶⁴. Робота з організації такого Інституту пожавилася лише наприкінці літа 1942 р. У той час, 21 серпня, УЦК звернувся до Головного відділу науки і навчання у правлінні генерал-губернаторства з листом про заснування цієї установи. У документах викладалися головні принципи функціонування Інституту, що мав бути духовним спадкоємцем НТШ, а також подавалися пропозиції про структуру установи і категорії наукових та науково-допоміжних співробітників⁶⁵. Через місяць після цього, 24 вересня 1942 р., генерал-губернатор Ганс Франк видав декрет про заснування Інституту, а президент відділу науки і навчання генерал-губернаторства Адольф Вацке – “Статут Інституту ім. Шевченка про правні відносини і внутрішню організацію Інституту”⁶⁶. Директором Інституту планувалося призначити Володимира Кубійовича, який за допомогою своїх зв’язків у генерал-губернаторстві повинен був добитися дозволу на зменшення цензурних обмежень у науковій діяльності.

Ідея ця почала стрімко розвиватися в українських колах, а в різних містах її обговорювали і анонсували культурологічні, громадські організації або діячі науки⁶⁷. Уже наприкінці жовтня 1942 р. Іван Крип’якевич писав листа до Омеляна Пріцака до Тернополя, пропонуючи йому працю в цій новій установі (док. № 4). Для розпису персонального штату Інституту Крип’якевич повинен був терміново подати документи й автобіографії дослідників. З причини відсутності Пріцака у Львові у той час Іван Петрович написав від його імені “Mein Lebenslauf” (док. № 5), використавши для цього “Curriculum vitae” з Кабінету історії України (док. № 1). Цікаво тут зробити спостереження, що, незважаючи на офіційну заборону діяльності НТШ, українські науковці позиціонували себе перед німецькою владою саме як співробітники цієї установи. Так, у цьому документі Крип’якевич писав від імені Пріцака: “З лютого 1942 р. працюю в Науковому товаристві ім. Шевченка як стипендист”, – хоч фактично він отримував стипендію від Наукового фонду не для праці в НТШ, а в Кабінеті історії України при УЦК.

Проте з цієї ідеї нічого не вийшло і справа заснування Інституту ім. Шевченка не пішла далі паперів. “Навіть скромна поступка з боку німецької влади, а саме заснування Наукового інституту ім. Шевченка, що мав у дуже вузьких рамках продовжувати діяльність НТШ, не була здійснена”, – зазначалося у післявоєнній праці з історії НТШ за редакцією Володимира Кубійовича⁶⁸. За свід-

ченням Івана Крип'якевича, утворення цього Інституту заборонило берлінське гестапо, яке здійснило конфіскацію його документації, у т. ч. й урядового декрету генерал-губернатора про заснування установи⁶⁹.

* * *

Нижче публікуємо шість документів, що стосуються наукової діяльності Омеляна Пріцака в Кабінеті історії України у 1942 р. Як було видно з передмови, ці джерела не обмежуються лише вузькобіографічною тематикою про одного історика, оскільки вони мають важливе значення для дослідження широкого контексту організації української історичної науки під час німецької окупації, а саме: роботи Кабінету історії України, напівпідпільного функціонування забороненого НТШ, окремих аспектів щодо умов діяльності “Українського видавництва”, проектів заснування Інституту ім. Шевченка тощо. Okрім того, у цих матеріалах трапляється важлива інформація для вивчення життя і творчості Івана Крип'якевича, а також деяких інших істориків, як-от о. Романа Луканя, Олександра Оглоблина і т.д.

Чотири документа з цієї добірки належать самому Омелянові Пріцаку: його автобіографія від 27 березня 1942 р. (№ 1), два звіти за наукову роботу в Кабінеті історії України від 29 червня і 11 листопада (№ 2, 6) і лист до Івана Крип'якевича з Тернополя від 11 серпня, у якому він звітується за пророблену роботу в липні й на початку серпня 1942 р. (№ 3). Ці джерела доповнено двома документами Івана Крип'якевича: його листом до Пріцака до Тернополя від 23 жовтня (№ 4) та автобіографією Пріцака від 23 жовтня, написаною Крип'якевичем від його імені для влаштування на роботу в Інституті ім. Шевченка під час формування штату цієї установи (№ 5).

Тексти документів передаються зі збереженням усіх особливостей авторської мови, без змін у правописі за винятком пунктуації та регулювання великих і малих літер. Публікацію супроводжують ситуативні коментарі, які доповнюють відомості, викладені у передмові. Позначені зірочками, текстологічні коментарі подаються у підрядкових примітках.

¹ Див., наприклад, праці: *Верба I.* Сторінки історії Української академії наук в німецькій окупації: (Кінець 1941 – початок 1942) // Розбудова держави. – К., 1995. – № 3. – С. 45–50; *Його ж.* Олександр Оглоблин: Життя і праця в Україні. – К., 1999. – С. 243–267; *Заболотна I.* Роки німецької окупації на Західній Україні за спогадами Івана Крип'якевича // Український археографічний щорічник. Нова серія (далі – УАЦ). – К.; Нью-Йорк, 2002. – Вип. 7. – С. 389–410; *Спудка I. M., Турчина Л. В.* Діяльність наукових установ часів окупації на території рейх комісаріату “Україна” // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2012. – Вип. 33. – С. 130–135.

² Архів Івана Крип'якевича: Інвентарний опис / Упоряд. Я. Федорук. – К.; Львів, 2005. – 252 с.

³ Рубльов О. Іван Петрович. До історії співпраці Івана Крип'якевича з установами ВУАН // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 752.

- ⁴ Повний перелік цих прізвищ на літери “А–П” див.: Архів Івана Крип’якевича... – С. 147–148 (друга частина словника на літери “Р–Я” на сьогодні не віднайдена).
- ⁵ Пріцак О. Гарвардський центр українських студій і школа Грушевського // Свобода. – Джерзи Сіті; Нью-Йорк, 1972. – Ч. 194. – 19 жовтня. – С. 2. Про це див. також: Сисин Ф. Ярослав Дашкевич як історик України // Лицар духу: Меморіальний збірник, присвячений професору Ярославові Дашкевичу. – Львів, 2011. – С. 13.
- ⁶ “Мене передовсім цікавить наука...”: [Інтерв’ю Юрія Олійника з Омеляном Пріцаком] // Хроніка 2000. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 11.
- ⁷ Див.: Федорук Я. Іван Крип’якевич та Омелян Пріцак: (За матеріалами домашнього архіву І. Крип’якевича) // Східний світ. – К., 2007. – № 1. – С. 71; Фелонюк А. Євген Завалинський – призабутий тюрколог: (З історії українського сходознавчого осередку Львова 1930-х – початку 1940-х років) // УАШ. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 316–317; Його ж. Арабські джерела у дослідженнях Наукового товариства ім. Шевченка // Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія. – Львів, 2012. – Т. 1: А-Ббл. – С. 247–248; Його ж. З листів Омеляна Пріцака до Івана Крип’якевича (1942 р.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність (у друці; видання Інституту україно-знавства ім. І. Крип’якевича НАН України).
- ⁸ Історія Наукового товариства ім. Шевченка: З нагоди 75-річчя його заснування 1873–1948 / [Ред. В. Кубійович.] – Нью-Йорк; Мюнхен, 1949. – С. 45–46. Перевидання див.: Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка: (1873–1949). – Львів, 1991. – С. 47–48.
- ⁹ Винар Л. Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1941–1943 років // Український історик. – 1990. – Ч. 1–4. – Док. 3. – С. 177.
- ¹⁰ Пастернак Я. Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої світової війни. [І.] Історична секція НТШ в час другої світової війни // Сьогочасне й минуле. – Мюнхен; Нью-Йорк, 1948. – Ч. 1. – С. 39–40. Передрук див.: Вісник НТШ. – Львів, 2006. – Ч. 36: (Осінь–зима). – С. 9–11.
- ¹¹ Кубійович В. 20-ліття відновлення Наукового товариства ім. Шевченка // Наукова та видавничча діяльність Наукового Товариства імені Шевченка в Європі / Упоряд. Д. Бурім, О. Кучерук, О. Маврін. – К., 2007. – С. 152.
- ¹² Культурне життя в Україні. Західні землі: Документи і матеріали. – К., 1995. – Т. 1: 1939–1953. – Док. 56: Хроніка подій культурного життя Львова 1941 р. – С. 133–136; Хроніка // Пробоєм: Місячник культури. – Прага, 1941. – Ч. 7–8 (96–97). – С. 479. Див. також у спогадах: Паньківський К. Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – 2-ге вид. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1983. – С. 114, 342; Заболотна І. Роки німецької окупації на Західній Україні за спогадами Івана Крип’якевича. – С. 403.
- ¹³ Перелік доповідей у 1943 р. див.: Мацяк В. Наукове товариство ім. Шевченка в час другої світової війни. II. Історичний інститут // Сьогочасне й минуле. – Мюнхен; Нью-Йорк, 1948. – Ч. 1. – С. 40. 13 листопада 1943 р. відбулося, зокрема, засідання, на якому було обговорено роботу істориків під час німецької окупації одночасно у Києві (О. Оглоблин), Львові (І. Крип’якевич) і Харкові (В. Дубровський). Див. також, зокрема: Винар Л. Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1943 року // Український історик. – 2000. – Ч. 1–3. – Док. 4. – С. 262–263; Домбровський О. Спомини. – Нью-Йорк; Львів; Острог, 2009. – С. 121–122; Паньківський К. Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 354.

¹⁴ Хроніка // Пробоєм: Мистецький часопис. – Прага, 1943. – Кн. 3 (116). – С. 192. Публікація цієї доповіді: *Пріцак О.* Історія формування української нації // Східний світ. – К., 2009. – № 1. – С. 157–180.

¹⁵ Дашикевич Я. Для Омеляна Пріцака: Мемуарний жмуток до 75-річчя // Східний світ. – К., 1994. – № 1–2. – С. 8. Див. також інші спогади про діяльність цього клубу у 1943 р.: *Шевельов Ю. (Шерех Ю.) Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади.* – Харків; Нью-Йорк, 2001. – Т. 1: В Україні. – С. 376–380.

¹⁶ Хроніка // Пробоєм: Мистецький часопис. – Прага, 1943. – Кн. 4 (117). – С. 255. Див. також його власні свідчення, які він дав у 1960-х роках: “Доповідь спричинила другу з черги велику дискусію про походження української нації (першу дискусію викликав у 1929 р. проф. Мирон Кордуба); після п'ятого засідання німці заборонили продовження дискусії”. Далі подано посилання на цю дискусію в газетах “Львівські вісті”, “Краківські вісті”, “Наши дні” (*Пріцак О.* Чому катедра українознавства в Гарварді?: Вибір статей на тему нашої культурної політики (1967–1973). – Кембрідж, Mass.; Нью-Йорк, 1973. – С. XXV; *Hajda L. Omeljan Pritsak: A Biographical Sketch* // Harvard Ukrainian Studies. – Cambridge, Mass., 1970/1980. – Vols. III–IV. – Pt. I: Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students. – Р. 20).

¹⁷ Кубійович В. Мені 85. – Мюнхен, 1985. – С. 103–104.

¹⁸ Там само. – С. 157; *Паньківський К.* Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 346–347.

¹⁹ Кубійович В. Мені 85. – С. 157.

²⁰ Шевельов Ю. (Шерех Ю.) Я – мене – мені... (і довкруги): Спогади. – Т. 1. – С. 363.

²¹ Винар Л. Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1941–1943 років. – Док. 2. – С. 175.

²² Заболотна І. Роки німецької окупації на Західній Україні за спогадами Івана Крип’якевича. – С. 409; *Паньківський К.* Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 354.

²³ Винар Л. Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року // Український історик. – 1997. – Ч. 1–4. – Док. 1. – С. 178; Док. 2. – С. 179.

²⁴ Повний опис цих двох книжок з переліком рецензій див.: *Головата Л.* “Українське видавництво” у Krakovі–Львові 1939–1945: Бібліографічний покажчик. – К., 2010. – Т. 1: Книжки й аркушеві видання. – С. 102, 134.

²⁵ Паньківський К. Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 352–353.

²⁶ Винар Л. Листи Івана Крип’якевича до Олександра Оглоблина з 1941–1943 років. – Док. 3. – С. 177.

²⁷ Про перебування в Червоній армії й перші дні війни див., зокрема, розповіді самого Пріцака: “Без сходознавства неможливо зрозуміти історію й культуру України”: [Інтерв’ю Володимира Музики з Омеляном Пріцаком] // Східний світ. – К., 1993. – № 1. – С. 6; “Мене передовсім цікавить наука...”: [Інтерв’ю Юрія Олійника з Омеляном Пріцаком]. – С. 12. Посвідчення УЦК від 3 листопада 1941 р. зі Львова з дозволом Пріцакові виїхати до Києва див.: Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Архів Омеляна Пріцака (далі – НаУКМА. Архів О. Пріцака). – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1038. – Арк. 27. Рекомендаційний лист Крип’якевича: *Винар Л. Листи*

Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1941–1943 років. – Док. 1. – С. 168–169. Див. також: *Пріцак О.* Спогад про вчителя // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8. – С. 565.

²⁸ *Пріцак О.* Спогад про вчителя. – С. 565. Щоправда, Пріцак повернувся до Львова не весною 1942 р., як він писав, а раніше. У своєму звіті від 29 червня 1942 р. він зазначав, що працював у Кабінеті історії України з 9 лютого (док. № 2), а в його архіві зберігається світлина Теофіла Коструби зі Львова з дарчим надписом йому від 5 лютого 1942 р. Див.: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1930 (аркуші без пагінації).

²⁹ Два зошити з цими перекладами й коментарями до тексту, здійсненими у квітні й травні 1942 р., див.: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 643. Докладний опис цих списків арабського твору й перекладів Кезми та Пріцака див.: *Сидорчук Т.* Матеріали Агатангела Кримського в архіві Омеляна Пріцака // УАЩ. – К., 2013. – Вип. 18 (у друщі); *Рибалкін В.С.* Діаріуш Павла Алепського у міжнародному проекті // Східний світ. – К., 1912. – № 4. – С. 193. Про цю працю див. звіти Пріцака від 29 червня і 11 листопада 1942 р. (док. № 2, 6). Побіжну згадку про його роботу над перекладом Павла Алепського див. також у листі Івана Крип'якевича: *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – Док. 3. – С. 182.

³⁰ Див. його бібліографічні нотатки за той час: “Українська тюркологічна бібліографія” // НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 626. – 96 арк.

³¹ У 1940–1941 рр. о. Роман Лукань (1907–1943) був бібліотекарем Інституту. Про нього див., зокр.: *Купчинський О.* Роман-Степан Лукань // Вісник НТШ. – Львів, 2003. – Ч. 29: (Весна-літо). – С. 27–30; *Фелонюк А.* Два листи Омеляна Пріцака до о. Романа Луканя // УАЩ. – К., 2009. – Вип. 13/14. – С. 688–694. Похованій на Личаківському цвинтарі поряд з Теофілем Кострубою (1907–1943), іншим співробітником і близьким товаришем Пріцака. Про передчасну смерть о. Луканя див. лист Івана Крип'якевича від 24 листопада 1943 р.: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 718. – Арк. 5.

³² Окрім публікованих тут документів, про це див.: *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1942 року. – Док. 2. – С. 181; Док. 3. – С. 182–183.

³³ Про період його праці над цим текстом див. нотатку наприкінці публікації: *Пріцак О.* Історія формування української нації. – С. 177.

³⁴ “Без сходознавства неможливо зрозуміти історію й культуру України”: [Інтерв’ю Володимира Музики з Омеляном Пріцаком]. – С. 6.

³⁵ *Винар Л.* Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1943 року. – Док. 8. – С. 266; *Федорук Я.* Іван Крип'якевич та Омелян Пріцак... – С. 71.

³⁶ “Мене передовсім цікавить наука...”: [Інтерв’ю Юрія Олійника з Омеляном Пріцаком]. – С. 12; “Без сходознавства неможливо зрозуміти історію й культуру України”: [Інтерв’ю Володимира Музики з Омеляном Пріцаком]. – С. 6.

³⁷ *Дашкевич Я.* Омелян Пріцак: життя і творчість – творчість і життя // Актуальні питання сходознавства, славістики, україністики: (Пам’яті Омеляна Пріцака). – К., 2010. – С. 4.

³⁸ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1039. – Арк. 4.

³⁹ Цит. за: *Паньківський К.* Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 233. Див. також: *Кубійович В.* Мені 85. – С. 111–112.

⁴⁰ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1039. – Арк. 4.

- ⁴¹ Паньківський К. Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 235; Кубійович В. Мені 85. – С. 112.
- ⁴² Паньківський К. Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 236.
- ⁴³ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1074. – Арк. 15.
- ⁴⁴ Там само. – Арк. 14.
- ⁴⁵ Дашикевич Я. Для Омеляна Пріцака: Мемуарний жмуток до 75-річчя. – С. 8.
- ⁴⁶ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 764. – Арк. 2.
- ⁴⁷ “Мене передовсім цікавить наука...”: [Інтерв'ю Юрія Олійника з Омеляном Пріцаком]. – С. 12.
- ⁴⁸ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1038. – Арк. 30. Сам Пріцак помилково свідчив про його приїзд до Берліна “пізньої осені 1943 р.” (*Пріцак О. Мій шлях історика // Його ж. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського*. – К.; Кембрідж, Масс., 1991. – С. 72).
- ⁴⁹ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 764. – Арк. 2 зв.
- ⁵⁰ Див.: Білинський А. В концтаборах СРСР 1944–1955: Спогади і спостереження. – Мюнхен; Чікаго, 1961. – С. 13.
- ⁵¹ Лисяк-Рудницький І. Берлін як студійний осередок // Українці в Берліні 1918–1945: Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 30-ї річниці 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / Ред. В. Верига. – Торонто, 1996. – С. 49 (передрук статті 1943 р.).
- ⁵² НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1951. – Арк. 65. На іншому примірникові цієї самої світлини, яка чомусь обрізана рівно на половину по вертикалі, спершу було написано “[2]9 січня 1944 р.”, проте потім Пріцак виправив “січень” на “грудень”, а “1944” на “1943”. Про те, що цей його приїзд був несподіваним, свідчить лист Завалинського до нього до Берліна від 23 грудня 1943 р., в якому нічого не згадувалося про якусь його появу у Львові (Там само. – Спр. 707. – Арк. 8–8 зв.). Пошта з Берліна до Львова у той час ішла до шести днів (див. поштівку Емілії Пріцак до сина від 3 липня 1943 р.: Там само. – Спр. 764. – Арк. 2).
- ⁵³ Там само. – Спр. 1037. – Арк. 1–6.
- ⁵⁴ Там само. – Спр. 915. – Арк. 1 (документ підписано членом управи, керівником львівського відділу видавництва Михайлом Матчаком).
- ⁵⁵ Полотнюк Я. Питання джерелознавчого дослідження твору Павла Халебського “Подорож патріарха Макарія” // Історичні джерела та їх використання. – К., 1971. – Вип. 6. – С. 73–74; Гірницький К.І. Кримський як історик. – К., 1971. – С. 157; Рибалкін В.С. Діаріуш Павла Алепського у міжнародному проекті. – С. 193.
- ⁵⁶ Полотнюк Я. Питання джерелознавчого дослідження твору Павла Халебського... – С. 80; Зайцев И.В. Труды и дни Алексея Акимовича Олесницкого: (Addenda к словарю отечественных тюркологов) // Східний світ. – К., 2009. – № 1. – С. 6.
- ⁵⁷ Полотнюк Я. Питання джерелознавчого дослідження твору Павла Халебського... – С. 80; Гуцало С. Тауфік Кезма і його переклад “Опису подорожі Макарія Антіохійського...” // Східний світ. – К., 1995. – № 1. – С. 83–87; Федорук Я. Іван Кріп'якевич і сходознавство // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2006/2007. – Вип. 15: Confraternitas: Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – С. 745. Див. арабський рукопис з автографом Кримського і переклад Кезми,

здійснений у 1921–1924 рр.: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1781, 1782; Сидорчук Т. Матеріали Агатангела Кримського в архіві Омеляна Пріцака (у друці). Про знайомство Кезми з Кримським у Звенигородці у 1915 р. і про їхню співпрацю у ВУАН у 20-х роках див.: Бейліс В. Запис про знайомство Т.Г. Кезми з А.Ю. Кримським // Східний світ. – К., 1993. – № 1. – С. 48–48.

⁵⁸ НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 643.

⁵⁹ Там само. – Спр. 707. – Арк. 5.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само. – Арк. 4, 5, 7.

⁶² Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії 1939–1941: Історія Українського Центрального Комітету. – Чікаго, 1975. – С. 221–222; Його ж. 20-ліття відновлення Наукового товариства ім. Шевченка. – С. 152.

⁶³ Його ж. Українці в Генеральній Губернії 1939–1941... – С. 220–221; Його ж. 20-ліття відновлення Наукового товариства ім. Шевченка. – С. 152.

⁶⁴ Паньківський К. Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 354.

⁶⁵ The Correspondence of the Ukrainian Central Committee in Cracow and Lviv with the German Authorities, 1939–1944 / Die Korrespondenz des Ukrainischen Hauptausschusses in Krakau-Lemberg mit den deutschen Behörden in den Jahren 1939–1944 / Ed. Wasyl Veryha. – Edmonton; Toronto, 2000. – P. 406–407. – (Canadian Institute of Ukrainian Studies, Series: Research Report № 61).

⁶⁶ Передрук цього декрету див.: Паньківський К. Роки німецької окупації у Львові 1941–1944. – С. 353–354. Див. також: Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1943 року. – Док. 1. – С. 258.

⁶⁷ Хроніка // Пробоєм: Місячник культури. – Прага, 1942. – Ч. 11. – С. 668; Дорошенко Д. Науковий інститут ім. Шевченка у Львові // Українська дійсність. – Берлін, 1942. – 20 жовтня.

⁶⁸ Історія Наукового товариства ім. Шевченка: З нагоди 75-річчя його заснування 1873–1948. – С. 45–46; Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка: (1873–1949). – С. 47–48.

⁶⁹ Заболотна І. Роки німецької окупації на Західній Україні за спогадами Івана Крип'якевича. – С. 409.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Львів, 27 березня 1942 р. – Автобіографія Омеляна Пріцака,
написана для діловодної документації Кабінету історії України

Curriculum vitae

Народився я 7.IV.1919 р. в Луці, пов[іт] Самбір як син залізничного машиніста. Після смерті моого батька, що згинув як член УГА в польському полоні в таборі в Берестю Литовському (IX, 1919 р.), маті моя перенеслася до Тернополя і там почав я шкільну науку; спершу в нар[одній] школі (1925–1928), а опісля в І держ[авній] польській гімназії. Гімназію закінчив іспитом зрілості у 1936 р. і восени того ж року записався я на гуманістичний виділ Львівського

університету. Студіював я там східне мовознавство (мови: арабську, турецьку й перську) та східно-европейську історію. Згаданий університет закінчив я в 1940 р. і склав дипломні державні іспити. Від 1/II 1940 р. працював я мол[одшим] науковим співробітником Інституту історії України Української академії наук. У вересні 1940 р. склав я іспити в аспірантуру по східному мовознавству в Києві, але в слідуючому місяці мусів піти в Червону армію.

Від 1/II 1942 р. працюю в Кабінеті історії України¹.

Львів, 27 березня 1942 р.

Омелян Пріцак¹

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Архів Івана Крип'якевича. – Папка № 159. Автограф, оригінал; аркуш без пагінації.

№ 2

Львів, 29 червня 1942 р. – Звіт Омеляна Пріцака про роботу
в Кабінеті історії України за місяці лютий – червень

Звіт з праці степ[ендиста] Омеляна Пріцака
в КАБІНЕТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

В Кабінеті історії України занятий я від 9 лютого 1942 р. Моя праця була ведена у двох основних напрямках:

А) праця над організацією Кабінету.

Б) індивідуальні досліди.

ad A)² 1. впорядкування обстановки Кабінету.

2. частинне перенесення бібліот[ечних] фондів з приміщення Інституту історії УАН³.

3. інвентаризація бібліотеки (293 чисел у 448 томах і 385 дарів).

4. порядкування матеріалів до “Бібліографії історії України”, понад 10 тисяч карток.

5. наладнання переписки з українськими науковими установами та діячами укр[айнської] істор[ичної] науки (57 писем).

6. поладнання біжучих справ Кабінету.

ad Б) 1. впорядкування матеріалів до бібліографії сходознавства у відношенні до української історії та доповнювання цих матеріалів (понад 1000 карток).

2. доповнювання бібліогр[афічних] матеріалів – відділи: джерелознавство; історіографія.

3. в квітні місяці почав я роботу над темою п[ід] н[азвою] Павла Алепського: “Опис подорожі Патріярха Макарія (Pihler Makārībōs)” після Сейданайсько-Дамаського рукопису акад. Агат[ангела] Кримського. Арабський текст, переклад та коментарі. Дотепер опрацював я 54 сторінки рукопису, переклав їх укр[айнською] мовою та підготовив філолог[ічний] коментар до них⁴.

Львів, 29 червня 1942 р.

Омелян Пріцак^{*}

Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1074. – Арк. 13 (ксерокопія оригінального машинопису, завіреного підписом).

* Дату і прізвище дописано від руки.

Тернопіль, 11 серпня 1942 р. – Лист Омеляна Пріцака
до Івана Кроп'якевича

Тернопіль 11/VIII 1942.

Дорогий Пане Професоре!

Кожного дня після від'їзду Пана Професора готовився я написати листа і кожного дня відкладав це діло. Причина цього така, що все вважав, що я ще за мало виповнив із складеного нами плану й обіцював собі написати, аж чогось доконаю. І так проходили дні, тижні. Врешті, коли термін приїзду Пана Професора наблизився, я рішив тоді все усно передати. Та деякими домовими обставинами був я примушений взяти відпустку якраз на передодні приїзду Пана Професора (від 10–24/VIII, якщо відпустка триватиме 2 тижні) і тому пишу цього листа вже з Тернополя.

Перш усього повинен я здати звіт з роботи в Кабінеті. Основним моїм “успіхом” стала справа карткового каталогу. Він у загальному готовий. Увійшли там всі номери зінвентаризованої частини нашої бібліотеки (Nr. 1–393). Крім того, вспів я переписати на картки заголовки статей деяких збірників (пр[иміром] “Палеоліт і неоліт на Україні”), а то й періодик (пр[иміром] “Літопис Бойківщини” і ін.). За липень місяць зінвентаризував я номери 294–393; в тому було 52 дарів (Nr. дарів 386–438). Справа перевозу книжок з монастиря застягла. Деяка вина в тому о. [Романа] Луканя, який все таки дуже тяжкий, якщо йде про видачу книжок. Ніяк не може вибрати наші видання.

Заклав я книгу письм, що приходять в Кабінет і що їх Кабінет висилає, а також віddіл тек з автобіо- і бібліографічними даними істориків. Є вже 7 тек (О[сип] Думин, Є[вген] Завалинський, Б[орис] Крупницький, Р[оман] Лукань, В[олодимир] Мацяк, С[имон] Наріжний, О[лександр] Оглоблін).

В міжчасі прийшов лист від проф. Оглобліна, що в ньому він прислав автобіографію і список праць⁵.

Цікавого листа написала п. проф. [Наталія] Полонська-Василенко⁶ про долю збірок акад. Кримського, а саме, що сестра академіка Марія Юхимівна попрода-ла * багато книжок, арабські коври, грамофон із дуже цінними платівками, машину до писання, все з вbrання, так що вдалося врятувати тільки рештки бібліотеки⁷. Сами Марія Єфимівна переїхала в Звенигородку. Головна вина в цій справі – на думку проф. Полонської – в ріжких “темних сил[ах]”, що оточували Марію Кримську та були “дорадниками”. Справа ця мене дуже затурбовала. Я радився з проф. [Василем] Сімовичем, що робити: її ж бо признано допомогу, – і запропонував, щоби грошей пересилати п. Полонській-Василенко і щоб вона виділяла з них ** частину М[арії] Юх[имівні], а частину Микольцеві, прибраному синові академіка (який тепер з матір’ю опинився без середників у Звенигородці).

З інших подій треба згадати, що 5/VIII відбулося в церкві св. Онуфрія у Львові вінчання “турецької пари” др. Є[вгена] Завалинського і С[офії] Мурської⁸.

* Далі закреслено: “частину”.

** Далі закреслено: “(гро[ші])”.

Врешті кілька слів про мене. В перших днях серпня прийшов лист від проф. Р[іхарда] Гартмана, в якому він подав, що особисто заніс мої документи в деканат та, договорившися з деканом, склав “дяку записку” про мене і сподіється, що справа моєго прийняття на берлінський університет вирішиться позитивно. Тому то я хочу використати свою відпустку, щоби заокруглити свої арабістичні знання. До роботи забрався від свого приїзду і сподіюся все-таки дістати успіхів, тим більше, що в Тернополі свободна голова від турбот про “хліб на-сущний”.

Наразі кінчук, обіцюю правильніше, як досі, писати, прошу про память та прийняття вислові правдивої пошани.

Омелян Пріцак

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Архів Івана Кріп'якевича. – Папка № 159. Автограф, оригінал; аркуші без пагінації.

Публікація: Фелонюк А. З листів Омеляна Пріцака до Івана Кріп'якевича (1942 р.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів (у друці; видання Інституту українознавства ім. І. Кріп'якевича НАН України).

№ 4

Львів, 23 жовтня 1942 р. – Лист Івана Кріп'якевича
до Омеляна Пріцака

Львів, 23 X 1942
Домагаличів, 9⁹

Мицій богом Омеляне!

Констатую, що Ви переступили всякі межі людської терпеливості, виїжджуючи ще раз до не дуже подлого міста Тернополя і там затримавши на “необмежений час”. Ваші виправдання, немов то Ви чекаєте на телеграму зі столиці заприязненої держави¹⁰, викликали сміх на салі, – по різним знакам на землі і небі радше припустити треба, що Ви присілися до миски пирогів зі сметаною і не в силі від них встати!

А тимчасом у Львові зайшли події, що вимагають Вашої присутності. Монтуємо “Інститут ім. Шевченка”. Будуть там три категорії наук[ових] робітників: професори, референти і “наукові допоміжні сили”¹¹. Я маю працювати в “рефераті” * історії України і дозволив собі у Вашому імені подати Ваш Lebenslauf (мав я, на щастя, Ваш цінний автограф) і запропонувати Вас на місце такої “наук[ово]-допоміжної сили” при рефераті ** іст[орії] України. Це державна посада, приблизно 400 зол[отих]¹² (докладно не знаю, бо це залежить від віку *** делінквента). Я рішився на те, бо Ваш виїзд на запад непевний, а краще Вам мати вже постійне місце при науковій установі. А в майбутньому, якщо Ви могли б виїхати, то з посади Вас легко звільнити. Отже: чи даете на це згоду?

Статут Інст[итуту] ім. Шевченка дуже загальний. Є дві секції – українознавства і укр[аїнсько]-нім[ецьких] звязків – отже, радше не секції, а напрямки діяль-

* Дописано над закресленим: “Катедрі”.

** Слово дописане над рядком.

*** Слово дописане над рядком.

ності. Крім цього Інститут має продовжувати діяльність НТШ, отже можливі і неукраїнознавчі дисципліни. Буде зайнятих яких 20 осіб на штатах, хто саме, ще не знати – складається ліста. Головою буде др. Кубійович – це дуже добре, бо своїми впливами може протегувати Інститут. Про організацію наук[ової] роботи статут докладніше не говорить, але ми думаємо як основу взяти Кабінети. Давні члени НТШ зможуть працювати при Кабінетах^{6*}, бо є дозволені наукові зібрання, також виклади, курси і ін. На можливості праці дивимося оптимістично і наші науковці, випостивши на безділлю, мають охоту поставити роботу на весь згіст.

Програму нашого Кабінету поставимо також інакше – увійде ще хтось з істориків на роботу – плян роботи складаю. З Вами окремо поговоримо про Ваші завдання, щоб Ви могли продовжувати орієнталістику і одночасно працювати над темами, які поставить собі за ** мету Кабінет і секція українознавства. Як прийдете (думаю, що не будете чекати на сніги), поговоримо.

Що чувати у Терн[ополі] на щот прохарчування? Чи не крутиться там де який недобиток свинячого роду, що міг би доставити хоч тонну сала? Ми, львовяни, дуже на те ласі і беремо всякі кількості по кожній ціні.

При тому здорові бувайте і до Львова поспішайте.

Жму Вашу руку,

I. Кріп[якевич].

Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Архів Омеляна Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 718. – Арк. 3–4. Оригінал, автограф.

№ 5

Львів, 23 жовтня 1942 р. – Автобіографія Омеляна Пріцака,
написана від його імені Іваном Кріп'якевичем
для працевлаштування в Інституті ім. Шевченка

Mein Lebenslauf

Ich bin an 7 April 1919 in Luka, Bez[irk] Sambor, geboren. Die Reifenprüfung habe ich im Jahre 1936 im I Staatgymnasium in Tarnopol abgelegt. In den J[ahren] 1936–1940 habe ich an der humanistischen Fakultät der Lemberger Universität die orientalische Sprachwissenschaft und die Geschichte von Osteuropa studiert und im J[ahre] 1940 die Diplomprüfungen abgelegt. Seit Februar 1940 war ich an dem Institut der ukrainischen Geschichte in Lemberg als Mitarbeiter tätig. Im September 1940 habe ich in der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften die Aspiranturprüfung abgelegt. Seit Februar 1942 war ich in der Schewtschenkogesel[!]schaft der Wissenschaften als Stipendist beschäftigt.

Lemberg, den 23. Oktober 1942

(Emil Pricak)¹³

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Архів Івана Кріп'якевича. – Папка № 159. Другий примірник машинопису, без підпису; аркуші без пагінації.

* Слово дописане над закресленим “Катедрах”.

** Далі закреслено: “завд[ання]”.

Переклад

Мій життєпис

Я народився 7 квітня 1919 р. в Луці, повіт Самбір. У 1936 р. склав іспит на атестат зрілості у І Державній гімназії в Тернополі. У 1936–1940 рр. навчався на гуманістичному факультеті Львівського університету на східному мовознавстві та історії Східної Європи і склав дипломні іспити у 1940 р. З лютого 1940 р. працював співробітником в Інституті української історії у Львові. У вересні 1940 р. склав іспити в аспірантурі Української академії наук. З лютого 1942 р. працюю в Науковому товаристві ім. Шевченка як стипендист.

Львів, 23 жовтня 1942 р.

(Омелян Пріцак)

№ 6

*Львів, 11 листопада 1942 р. – Звіт Омеляна Пріцака про роботу
в Кабінеті історії України за вересень і жовтень*

Звіт степендиста Наукового Фонду УЦК Омеляна Пріцака * з діяльності за місяці вересень-жовтень 1942.

1) Загально-кабінетні заняття:

а) переніс з давного приміщення Інституту історії і зінвентаризував ** 136 номерів кабінетної бібліотеки (чч.: 394–529).

б) зібрав б[іля] 200 *** бібліог[рафічних] карток як доповнення до готової Кабінетом “Бібліографії історії України”.

в) продовжував складати річевий і авторський показники-каталоги бібліотеки (разом 110 карток).

г) вів наукову переписку. Вислав 7 писем.

2) Індивідуальні заняття:

а) працював над філолог[ичними] й історич[ними] коментарями до першої частини свого перекладу “Опису подорожі патріярха Макарія” Павла Алепського після дамаського рукопису акад. Кримського. Зібрав понад 1000 карток.

б) збирав бібліог[рафію] відносно подорожі патріярха Макарія (б[іля] 50 карток).

в) написав рецензії на:

Д[митро] Дорошенко. Історія України. Львів-Краків 1942.

Д[ев] Биковський. Туреччина. Бібліографічні матеріали. Варшава 1940.

Микола Ковальський. Дещо про тюркські коріння в укр[айнській] мові. Чорномор[ський] збірник, I, 1942¹⁴.

г) опрацював: Матеріали до української туркологічної бібліографії.

г) опрацював: Погляд на синтезу історії України (Читаний під нагол[овком] “Україна на переломі” на I Краєвій студентській конференції у Львові 7.XI.1942).

* “Омеляна Пріцака” підкреслено червоним олівцем.

** Далі закреслено: “чч.”

*** Переправлено зі “100”.

д) працював над проблемами арабської синтакси (після праць: Reckendorf-a, Brockelmann-a, Юшманова, Кримського і др.).

Львів 11/XI 1942

Омелян Пріцак

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Архів Івана Крип'якевича. – Папка № 159. Автограф, оригінал; аркуш без пагінації.

КОМЕНТАРИ

¹ У дійсності Омелян Пріцак почав працювати в Кабінеті історії України 9 лютого 1942 р. (див. док. № 2). У різних автобіографічних публікаціях і деяких інтерв'ю він згадував про свої дитячі та гімназійні роки, розповідаючи про те, як у нього формувалася висока національна свідомість напередодні вступу до Львівського університету. Див., напр.: Пріцак О. Мій шлях історика // Його ж. Історіософія та історіографія Михайла Грушевського. – К.; Кембрідж, Масс., 1991. – С. 61–78; Його ж. Моя українізація і початок наукової праці // Вісті УВАН / Ред. О. Домбровський. – Нью-Йорк, 2004. – Ч. 3. – С. 129–133; Його ж. Життєпис: [Для особової справи дійсного члена НТШ, 1950 р.] // Наукова та видавнича діяльність Наукового Товариства імені Шевченка в Європі / Упоряд. Д. Бурім, О. Кучерук, О. Маврін. – К., 2007. – С. 445–446; Його ж. Як “вибухла” Україна: [Інтерв'ю Ігоря Гричика з Омеляном Пріцаком] // Старожитності. – 1992. – Ч. 9 (25). – С. 1; “Мене передовсім цікавить наука...”: [Інтерв'ю Юрія Олійника з Омеляном Пріцаком] // Хроніка 2000. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 5–16; “Без сходознавства неможливо зрозуміти історію й культуру України”: [Інтерв'ю Володимира Музики з Омеляном Пріцаком] // Східний світ. – К., 1993. – № 1. – С. 5–8. окрему добірку його різних інтерв'ю див. також: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 461–477.

² “до А) (латин.) – себто те, що стосується пункту А).

³ У 1940–1941 рр. Львівський філіал Інституту історії розміщувався у монастирі св. Онуфрія О. Василіан на вул. Жовківській. Іван Крип'якевич, який очолював філіал, наполіг на тому, щоб установа розміщувалася саме в старому монастирському приміщенні. Це давало певні гарантії, що цінні бібліотека й архів монастиря св. Онуфрія не будуть розпорощені або знищені. У монастирі ченцям перед війною залишили лише декілька келій, де вони жили у скруті й під постійною загрозою з боку радянських комісій. Іван Крип'якевич, за свідченнями о. Іринея Назарка, докладав багато зусиль, аби їм допомагати у той період. Про це див., напр.: “Мене передовсім цікавить наука...”: [Інтерв'ю Юрія Олійника з Омеляном Пріцаком]. – С. 10; Лозинський М. Василіанський чин і політика “радянізації” (1939–1941) // Четвертий Міжнародний конгрес україністів: Одеса, 26–29 серпня 1999 р.: Доповіді та повідомлення. Історія. – Одеса; К.; Львів, 1999. – Ч. II. – С. 186.

⁴ Сьогодні ці переклади зберігаються в архіві Омеляна Пріцака, див.: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 643. Це два рукописних зошити, у яких на кожній правій сторінці його рукою написано арабський текст, а на лівій – паралельний переклад з коментарями і бібліографічними посиланнями. У бібліографії, укладеній Пріцаком у 1950 р., він зазначав про цю працю: “мій рукопис загинув, осталася в мене тільки частина укр[айнського] перекладу” (Наукова та видавнича діяльність Наукового Товариства імені Шевченка в Європі. – С. 450).

⁵ Лист Олександра Оглоблина було датовано 12 липня 1942 р.; сьогодні зберігається у приватному архіві Пріцака: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 743. – Арк. 1–1 зв.

⁶ Цей лист Наталії Полонської-Василенко не зберігся.

⁷ У 1929 р. головна частина приватної бібліотеки Агатангела Кримського – книжки Кабінету арабо-іранської філології ВУАН – була зінвентаризована під його наглядом. Ця книзозбірня поступово передавалася на зберігання до бібліотеки Академії наук. За станом, наприклад, на січень 1931 р. на зберіганні у бібліотеці перебувало три тисячі книжок Кримського. Проблема передачі до ВУАН цієї та інших рукописних або книжкових збірок приватних осіб і установ періодично обговорювалася на засіданнях II Відділу ВУАН, як це було, зокрема, наприкінці січня 1931 р. (див. лист Федора Савченка до Кирила Студинського від 29 січня 1931 р. про книжки Агатангела Кримського у бібліотеці ВУАН: Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 379. – Арк. 143 зв.). У 1934 р. книзозбірню Кримського було офіційно передано до фондів Всенародної бібліотеки України до складу Відділу літератури мовами народів СРСР і Сходу. Ця цілісна колекція склала основу сходознавчої літератури бібліотеки, проте вже у найближчі після її передачі роки вона була розпорощена в систематичному каталогі. Після цього у власності Агатангела Юхимовича залишалося ще кілька тисяч книжок (у т. ч. й дублетів видань, переданих до ВБУ), які зберігалися у його київському двокімнатному помешканні на вул. Малопідвальній і в будинку у Звенигородці (Циганкова Е. Сходознавча колекція Агатангела Кримського у фондах Національної бібліотеки України ім. Вернадського // Бібліотечний вісник. – К., 2001. – № 6. – С. 13–18).

Під час німецької окупації київська частина книзозбірні Кримського (4700 книжок) була перевезена до Академічної бібліотеки, про що було укладено акт тодішнім директором Миколою Геппнером. У той самий час рукописні матеріали академіка були вилучені й передані на зберігання до Відділу рукописів цієї книзозбірні (Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису. – Ф. 33: Сергій Іванович Маслов. – Од. зб. 3020. – Арк. 1; Дубровіна Л.А. М.В. Геппнер – український архівіст і палеограф та його архівні матеріали у фондах ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН України // УАЩ. – К., 1992. – Вип. 2. – С. 34). Про розпродаж сестрою Агатангела Кримського його колекції під час німецької окупації “за гроши” (напр., колекції марок) свідчив також член-кореспондент АН УРСР, літературознавець Сергій Маслов, який характеризував це, як “хищнический подход к коллекции”. У серпні 1944 р. він уклав довідку про цю бібліотеку у зв’язку з планами Інститутів літератури та мовознавства, що з’явилися наприкінці липня, викупити її звенигородську частину (НБУВ. ІР. – Ф. 33. – Од. зб. 3020. – Арк. 2). За станом на лютий 1943 р. у ній налічувалося 1365 книг і 35 рукописів (Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943): Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів / Упоряд. Л.А. Дубровіна, Н.І. Малолетова. – К., 2004. – С. 418–419; Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського 1941–1964. – К., 2003. – С. 53, 84). У підсумку Інститут мовознавства викупив цю книзозбірню, де вона зберігається сьогодні.

Омелян Пріцак залишив свої короткі мемуарні враження про збірку книжок Кримського, що зберігалася у Києві на вул. Малопідвальній: Пріцак О. Про Агатангела Кримського у 120-і роковини народження // Східний світ. – К., 1993. – № 1. – С. 26. Деяка інформація про бібліотечну та архівну спадщину Кримського на вул. Малопідвальній трапляється й у спогадах іншого свідка тієї епохи, див.: Полонська-Василенко Н. Спогади / Упоряд. В. Шевчук. – К., 2011. – С. 473.

⁸ На основі цієї інформації складається враження, нібито йдеться про дату одруження Євгена Завалинського та Софії Мурської (див., напр.: Фелонюк А. Євген Завалинський – призабутий тюрколог: (З історії українського сходознавчого осередку Львова 1930-х – початку 1940-х років) // УАЩ. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 317). Проте тут говорилося лише про вінчання підружньої пари. Вони одружилися ще навесні 1941 р., коли за радянської влади не було змоги взяти церковного шлюбу. Див. лист Пріцака до Завалинського від 25 травня 1940 р. з армії

(з Білої Церкви) з привітаннями з нагоди його одруження: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 652. – Арк. 5–5 зв.

⁹ Домашня адреса Івана Крип'якевича.

¹⁰ Іван Крип'якевич має тут на увазі телеграму до Пріцака з Берлінського університету.

¹¹ В архіві Івана Крип'якевича зберігається добірка матеріалів про заходи наукових кіл щодо заснування Інституту ім. Шевченка. Див.: Архів Івана Крип'якевича: Інвентарний опис / Упоряд. Я. Федорук. – К.; Львів, 2005. – Папка 150. – С. 71. В офіційному поданні УЦК від 21 серпня 1942 р. з пропозиціями про заснування Інституту зазначалося, що ця установа є проміжною ланкою між колишнім НТШ і формально створеним Українським науковим інститутом у Кракові. У зв'язку з цим, як подавалося у п. I цих пропозицій, деякі положення Статуту НТШ бралися за основу діяльності Інституту ім. Шевченка, зокрема поділ на Секції та Комісії. До штату новоствореного Інституту запрошувалися всі дійсні члени НТШ, включно з директором Інституту Володимиром Кубійовичем (д. чл. НТШ з 1931 р., очолював Географічну комісію при Математично-природничо-лікарській секції). Штатних членів НТШ пропонувалося запросити до Інституту як співробітників або передбачалося створити їм умови для наукової праці як позаштатних співробітників Інституту. Див.: *The Correspondence of the Ukrainian Central Committee in Cracow and Lviv with the German Authorities, 1939–1944 / Die Korrespondenz des Ukrainischen Hauptausschusses in Krakau-Lemberg mit den deutschen Behörden in den Jahren 1939–1944 / Ed. Wasyl Veryha*. – Edmonton; Toronto, 2000. – Р. 406–407 (§ 1, 3). – (Canadian Institute of Ukrainian Studies, Series: Research Report № 61).

¹² У той час два злотих складали одну німецьку марку. Див. лист Євгена Завалинського до Омеляна Пріцака з Берліна (березень (?) 1942 р.), у якому він пише, що купив книжку за 35 марок, себто 70 злотих: НаУКМА. Архів О. Пріцака. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 707. – Арк. 1.

¹³ Ім'я та прізвище – “Emil Pricak” – Іван Крип'якевич написав на польський взірець. Сам Пріцак не підписувався так з принципових міркувань після того, як у гімназійні роки у нього пробудилася українська національна свідомість. “Помер Еміль, народився Омелян”, – говорив він з цього приводу (*Портнов А. Омелян Пріцак – історик модерної України // Україна модерна*. – К.; Львів, 2007. – Ч. 12 (1). – С. 137). Див. також коментар № 1.

¹⁴ Згідно з опублікованими бібліографіями Омеляна Пріцака усі три рецензії не були друковані, див.: *Príčak O. Чому катедра українознавства в Гарварді?: Вибір статей на тему нашої культурної політики (1967–1973)*. – Кембрідж, Масс.; Нью-Йорк, 1973. – С. XXII–XXXII; *Hajda L. Omeljan Pritsak: A Biographical Sketch // Harvard Ukrainian Studies*. – 1970/1980. – Vols. III–IV. – Part I: Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students. – Р. 7–50.

Проте перелік ранніх праць О. Пріцака дещо точніше висвітлений у бібліографії, складений ним у 1950 р. в особовій справі для обрання його наступного року дійсним членом НТШ (Наукова та видавнича діяльність Наукового Товариства імені Шевченка в Європі. – С. 447–450). З цієї бібліографії виходить, що рецензія на книжку Д. Дорошенка друкувалася у працьому часопису “Пробоєм” (1942. – Ч. 3). Причому Пріцак не був певний у тому, що публікація вийшла саме в третьому числі часопису (коло цієї позиції стоїть знак питання). У цьому номері справді не натрапляємо на таку публікацію. Рецензія на цю книжку є в іншому випуску, проте вона прихована за криптонімами у співавторстві: *K. i P. (Львів)*. Проф. Дм. Дорошенко. “Історія України”. З малюнками. Українське видавництво. Краків–Львів. 1942 8°, 252+(2) стор. // Пробоєм: Місячник культури. – Прага, 1943. – Ч. 1. – С. 62–63. Отож про авторство Пріцака тут можна стверджувати лише з великим відсотком вірогідності, оскільки у рецензії найбільше зауважень Д. Дорошенкові зроблено стосовно старожитної історії: колонізація Північного Причорномор'я, перебування на території України сарматів, алан,

слов'ян, гунів, хозар та інших народів, походження назви “Україна”, епоха Київської Русі тощо – себто питання, що перебували в колі наукових інтересів Пріцака. Найімовірніше, його співавтором був І. Крип'якевич, який підписувався цим криптонімом в українських газетах у роки війни (*Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)*. – К., 1969. – С. 184). Проте за цим криптонімом міг також ховатися Теофіль Коструба, хоч це, мабуть, менше ймовірно. Не виключено, що дві інші рецензії Пріцак також подав до друку в якісі видання, проте не мав відомостей, чи вони вийшли друком.